

Мартін Гайдеггер

Будувати, проживати, мислити

Ця лекція є спробою осмислити проживання і будування. Осмислення будування, про котре тут йдеться, не претендує на відкриття якоїсь урбаністичної концепції чи встановлення якихось будівельних стандартів. Ця спроба осмислення не подає будування з точки зору будівництва і техніки, а прослідковує його аж до того обшару, куди відносить те, що є.

Ми ставимо тут такі запитання:

1. Чим є проживання?
2. Якою мірою будування входить у проживання?

I

Здається, до проживання ми приходимо лише через будування. Будування має своєю метою проживання. Однак не всі будівлі є разом і помешканнями. Міст і анґар, стадіон і електростанція є будівлями, але не помешканнями; палац і автострада, гребля і торговий зал теж є будівлями, але вони теж не є помешканнями. Тим не менше попередньо перелічені будівлі входять у обшар, у котрому ми проживаємо. Цей обшар сягає за межі житлових будинків, а отже, не обмежується лише помешканнями. Водій вантажного автомобіля є у себе вдома, коли їде по автостраді, але він не має там свого кутка; робітниця є у себе вдома у ткацькому цеху, але ткацький цех не є її помешканням; головний інженер є у себе вдома у електростанції, але він не мешкає там. Перелічені будівлі дають людині захист. Людина проживає у них, хоча й не мешкає, оскільки “мешкати” означає лише одне: мати якийсь куток. При теперішньому житловому голоді це може дійсно заспокоїти і втішити; житлові будівлі дають нам куток, помешкання сьогодні мають чудове планування, можуть бути дуже зручними у господарському аспекті, дешевими настільки, наскільки ми захочемо, повними повітря, світла і сонця. Але чи гарантує нам саме існування помешкань те, що ми в них проживаємо? З іншого боку – ті будівлі, котрі є помешканнями реалізують себе як місця проживання рівно тією мірою, якою вони служать для людей помешканнями. Таким чином проживання у кожному випадку було б метою, яка стояла б перед будь-яким будуванням. Проживання і будування відносяться одне до одного як мета і засіб. Однак, якщо ми матимемо на думці лише це, то – не без рації – потрактуємо проживання і будування як дві окремі дії. Але водночас схема мети і засобу заслонить від нас деякі дійсно суттєві взаємозв’язки між ними. Власне кажучи будування є не лише засобом і шляхом до мешкання, вже саме у собі воно є проживанням. Хто нам про це говорить? Хто взагалі може дати нам міру, послуговуючись котрою ми можемо досліджувати сутність проживання та будування? Сутність якої-небудь речі нам представляє (*persuadeo* лат.) мова, звичайно за умови, що ми зважаємо на її власну сутність. А тим часом буває невпинне і водночас плинне говоріння, писання і переказування всього того, що сказане на всій земній кулі. Людина поводить себе так, ніби це вона була творцем і господарем мови, у той час як насправді саме мова володіє нею.

Можливо, саме перекручене здійснення людиною (*betriebene*) цих стосунків передусім й призводить до викидання (*treibit*) її людської сутності з її власного дому. Добре, що ми хочемо говорити правильно, але доти, доки мова служитиме нам лише як засіб вислову, це нам нічим не допоможе. З усіх намов, до котрих можемо спричинитись ми самі, люди, мова є намовою найвищою і завжди першою.

Що ж тоді означає *будування*? Старе верхньонімецьке слово, що називає *будування*, “*buan*”, означає *мешкати*. А це означає: *залишатись, перебувати*, – тобто мешкати – справжнє значення дієслова будувати ми втратили. Його прихований слід ще зберігся у слові “*nachbar*” (*сусід*). *Der Nachbar* є *der Nachbar, der Nachbarbauer*, той, що мешкає поблизу. Дієслова *buri, buren, beuron* означають будь-яке проживання, житлову оселю. Щоправда слово *buan* говорить нам не тільки, що *будувати (bauen)* це, власне кажучи – *мешкати*, але водночас вказує нам, як слід мислити з його допомогою назване проживання. Коли мова йде про проживання, то ми як правило уявляємо собі якусь поведінку, один з багатьох типів поведінки людини. Ми працюємо тут, а мешкаємо там. Мешкання не є нашою єдиною активністю – насправді це була б майже бездіяльність – окрім цього ми маємо ще якісь справи, подорожуємо, і у дорозі то тут то там мешкаємо. Первинно *будувати* означає *мешкати*. Там, де слово *будувати* говорить ще з своїх первісних позицій, там воно водночас говорить як задалеко сягає сутність проживання. *Bauen (будувати), buan, bhu, bee* це, власне кажучи, наше слово “*bin*” у зворотах: *Ich bin (я є), Du bist (ти є)*, у наказовій формі *bis, sei*. Що ж тоді означає: *Ich bin* ? Старе слово *bauen (будувати)*, до котрого відноситься *bin*, відповідає “*Ich bin*”, “*Du bist*” – означає: я мешкаю, ти мешкаєш. Спосіб, яким є ти і яким є я (*Du bist und Ich bin*), спосіб, яким ми, люди, є на Землі, це *buan – проживання*. Бути людиною означає бути на Землі Смертним, тобто: *мешкати*. Старе слово *bauen (будувати)*, котре говорить, що людина є, оскільки мешкає, водночас означає ще і: оточувати опікою чи грати роль (*den acker bauen*), розводити виноградну лозу (*reben bauen*). Таке *будування* лише зберігає, зберігає зростання, котре саме по собі дає свої плоди. Будувати (у сенсі – оточувати опікою) не є створенням (*das Herstellen*). І навпаки – *будування* кораблів і святинь саме певним чином створює свій твір. Тут *будування*, на відміну від опіки, є зведенням будівлі. У справжнє *будування*, у *проживання* входять обидва способи *будування* – і *опіка*, латиною *colere, cultura*, і *зведення будівлі, aedificare*. Однак *будування* як *проживання*, тобто буття на Землі, для щоденного досвіду є чимось, висловлюючись риторично, вже заздалегідь “звичним” (*das Gewohnte*). Тому воно ховається за різні види *проживання*, за такі дії як *опіка* і *зведення*. У результаті ці дії претендують на те, щоб мати виключне право на назву *будування*, а завдяки цьому і на те, про що у *будуванні* власне йдеться. Справжній сенс *будування*, тобто *проживання*, забувається.

Спочатку все це виглядає так, ніби просто відбулася зміна значення самих слів. Тоді як насправді тут криється щось, що має надзвичайно велике значення, а саме: ми не переживаємо *проживання* як буття людини; *проживання* навіть не мислиться як фундаментальна риса цього буття.

Той факт, що мова ніби повертає справжнє значення слову *будувати-проживати* – все-таки свідчить про первинність обох цих значень; у випадку суттєвих слів мови, те, що вони говорять насправді, легко забувається на користь того, що нав’язується безпосередньо. Людина ще майже не торкнулася таїнства цього процесу. Мова позбавляє людину свого простого і достойного мовлення. Її первинна намова не стає завдяки цьому німою, вона лише мовчить. Щоправда людина не зважає на це мовчання.

Коли ми слухаємо те, що нам говорить мова у слові *будувати*, то чуємо три речі:

1. *Будування* є, власне кажучи, *проживанням*.
2. *Проживання* є способом, яким Смертні є на Землі.

3. Будування як проживання набирає форми будування, яке опікує (тобто опікується зростом) і будування, котре ставить будівлі.

Коли ми зупинимось на цих трьох моментах, то побачимо приховану в них вказівку, а саме: доти, доки ми не дійдемо до того, що саме у собі будь-яке будування є проживанням, ми ніяк не зможемо сформулювати, а тим більше відповідно вирішити, проблему, чим є будування будівлі у його сутності. Ми мешкаємо не тому, що побудували, а будуємо і побудували, оскільки мешкаємо, тобто оскільки ми є мешканцями. Але у чому полягає сутність проживання? Послухаймо ще раз, що говорить нам мова: старосаксонське “*wuon*”, готське “*wunian*” означають, подібно до того як і старе слово *bauen* (*будувати*), залишання-в, перебування. Але готське “*wunian*” чіткіше говорить, як ми переживаєм це залишання-в. *Wunian* означає: бути заспокоєним, бути поглинутим спокоєм, перебувати у ньому. Слово *Friede* (*спокій, мир*) означає – *das Friede* (*вільний простір, продукт для перетворення*), *das Frye*, а *fry* – це те ж, що і: стережений від шкоди і небезпеки, стережений-від... тобто *бережений*. *Freien*, власне кажучи, означає оберігати. Оберігання чогось полягає не лише у тому, що ми нічого не змінюємо у тому, що оберігаємо. Справжнє оберігання є чимось позитивним і має місце тоді, коли ми свідомо не руйнуємо сутності чогось, коли обдуманно повертаємо йому його сутність, коли ми її – відповідно до слова *freien*: *einfrieden* – обгороджуємо. Проживати, бути поглинутим спокоєм (*Frieden*), означає – бути обгородженим у просторі того, що є *fry*, тобто, – вільним простором (*das Freie*), котрий все оберігає, даючи вільне поле для вияву його сутності. Це оберігання є фундаментальною рисою проживання. Воно тягнеться через все проживання у всіх його регіонах. Повністю ми побачимо ці регіони, тоді, коли осмислимо те, що буття людини полягає у проживанні – що воно є перебуванням Смертних на Землі.

Але “на Землі” означає “під Небом”. Обидва визначення водночас означають “стояти перед лицем Божественних Сутностей” і “належати до людської спільноти”... Усі четверо: Земля і Небо, Божественні Сутності і Смертні, силою якоїсь первинної єдності, є одним цілим.

Земля є тим, що слугуючи нам, – є опорою, квітнучи, – плодоносить, простирається скелями і водами, підноситься до рослин і тварин. Коли ми говоримо Земля, то водночас ми мислимо і Небо, і Божественні Сутності, і Смертних, – однак ми не беремо до уваги їх простоти.

Небо є шляхом сонця, мінливим рухом місяця, мандрівним блиском зірок, порами року та їх зміною, світлом і присмерком дня, темрявою і ясністю ночі, спокоєм чи буянням стихій, плином хмар та сяючою блакиттю глибиною небесного простору. Коли ми кажемо Небо, ми водночас мислимо і Землю, і Божественні Сутності, і Смертних, – однак не беремо до уваги їх простоти.

Божественні Сутності є провісниками Божественного, що подають нам знаки. З їх святих сонмів з’являється Бог, щоб бути наявним чи прихованим. Кажучи: Божественні Сутності, ми вже мислимо і Землю, і Небо, і Смертних, – однак не беремо до уваги їх простоти.

Смертні є людьми. Вони називаються Смертними, бо можуть помирати. Помирати означає: долати смерть як смерть. Лише людина помирає, причому безперервно, весь час, поки залишається на Землі, під Небом, перед лицем Божественних Сутностей. Кажучи Смертні ми водночас мислимо і Землю, і Небо, і Божественні Сутності, – однак не беремо до уваги їх простоти.

Цю простоту ми називаємо чотирикутником (*das Geviert*). Мешкаючи Смертні є у чотирикутнику. Тому основною рисою проживання є *оберігання*. Смертні мешкають оберігаючи чотирикутник – тобто даючи вільне поле для здійснення його сутності. Тоді проживання оберігає чотирма способами.

Смертні мешкають остільки, оскільки рятують Землю – слово *рятувати* вжите тут у старому сенсі, відомому ще Лессінгові. Порятунок є не лише втечею від небезпеки, власне кажучи порятунок означає: вивільнити сутність чогось для її здійснення. Рятувати Землю це

щось більше ніж її експлуатувати чи просто мучити. Рятуючи Землю ми нею не володіємо, не підпорядковуємо її собі – від володіння і підпорядкування собі лише крок до безмежного визискування.

Смертні існують, оскільки погоджуються з Небом. Вони залишають сонцю і місяцю їх біг, зіркам їх шлях, порам року їх сприятливість чи несприятливість для нас, не роблять з ночі дня, а з дня постійної погоні за чимось.

Смертні мешкають, оскільки очікують Божественних Сутностей як Божественних. Очікуючи вони протиставлять їм те, що не очікуване. Вони чекають на знаки їх приходу і не визнають знамень їх відсутності. Вони не роблять богів з самих себе і не служать ідолам. Навіть у неволі – чекають на відібраний у них порятунок.

Смертні мешкають, оскільки йдуть за своєю власною сутністю – тобто долають смерть як смерть – і помирають доброю смертю. Це зовсім не означає, що Смертні повинні поставити собі за мету смерть як порожнє небуття; так само тут не йдеться і про те, щоб сліпо виглядаючи за неминучим кінцем вони робили похмурим саме проживання.

Проживання як оберігання чотирикутника чотирма способами, власне кажучи, здійснюється у рятунні Землі, згоді з Небом, у очікуванні Божественних Сутностей, згоді з сутністю Смертних. Оберігати означає: зберігати чотирикутник у його сутності. Те, що взяте під охорону, повинно бути сховане. Тоді проживання, тобто оберігання чотирикутника – зберігаючи його сутність – зберігає її. Але де? Як мешкають Смертні, оскільки проживання є цим оберіганням? Смертні ніколи не змогли б мешкати так, ніби проживання є лише перебуванням на Землі, під Небом, перед лицем Божественних Сутностей, разом із Смертними. Воно є не лише цим – але водночас постійним перебуванням при речах. І саме у цих речах, при котрих перебувають Смертні, проживання як оберігання переховує чотирикутник.

Однак перебування при речах не додається як щось п'яте до чотирьох попередніх аспектів оберігання, навпаки: воно є єдиним способом, з допомогою якого щоразу здійснюється їх єдність, перебування у чотирикутнику чотирма способами. Проживання оберігає чотирикутник, коли вводить його сутність у речі. Однак речі несуть у собі чотирикутник лише тоді, коли вони самі, як речі, зберігають свою власну сутність. Коли ж усе це є саме так? Та тоді, коли Смертні огортають опікою речі, що зростають самі по собі, і коли обдуманно зводять ті речі, що не зростають самі по собі. Опіка і зведення є будуванням у вужчому сенсі. Проживання, тією мірою, якою воно ховає чотирикутник у речі – як таке переховування – є будуванням. Таким чином ми дійшли до другого запитання.

II

Зупинімось на тому, якою мірою будування входить у проживання?

Відповідь на це запитання покаже нам, чим власне кажучи є будування, помислене з точки зору сутності проживання. Обмежимося тут до будування як зведення речей і задамо наступне запитання: чим є побудована річ? Нехай нашому міркуванню послужить, наприклад, міст.

Міст “легко і міцно” височить над рікою. Він не лише єднає вже існуючі береги. Береги виявляють себе як береги лише тоді, коли вони зв'язані мостом. Тобто береги не лежать незалежно один від одного по двох боках річки, а пов'язані між собою, причому власне завдяки мосту. Міст протиставить один берег іншому. Так само береги не тягнуться вздовж річки як однорідні крайні смуги суходолу. Разом з обома берегами міст зводить до річки і суходіл, що

лежить у глибині за ними. Він приводить річку, міст і суходіл до їх взаємного сусідства. Міст збирає Землю як околицю річки. Він проводить її через оболоні до річки. Опори моста, спочиваючи у руслі річки, несуть арку, котра дає дорогу водам річки. Міст готовий до погоди Неба та її примхливої сутності як тоді, коли води плинуть спокійно і грайливо, так і тоді, коли потоки Неба нищівними хвилями вдаряють у арки опор підчас бур чи відлиг. Так само там, де міст простилається над річкою, він заслоняє її потік від Неба, приймаючи його на мить під свою арку і знову його звідти звільнює.

Міст дає дорогу річці й водночас він є ще й шляхом для Смертних – це завдяки йому вони йдуть та перебираються з одного берега на другий. Мости можуть вести по-різному. Міський міст веде від замку до катедральної площі, міст перед провінційним містечком веде вози і запряги до розсипаних навкруги сіл. Скромний перехід через потік, яким є старий кам'яний міст, дає шлях з поля до села жнивварському возу, він є шляхом для воза з деревом, що їде з польової дороги до битого шляху. Міст на автостраді вплетений у сітку ліній точно розрахованого, швидкісного сполучення. Завжди і щораз по-іншому міст там і тут є мостом для неспішних чи тлумних людських шляхів – так, що люди перебираються на інший берег, а у кінці, як Смертні, – на той бік. Міст то високо, то низько височить над рікою чи прірвою; і як тоді, коли Смертні зважають на це, так і тоді, коли про це забувають, вони самі, завжди будучи на шляху до останнього мосту, по суті прагнуть того, щоб подолати те, що є буденним та затуманеним, і дійти до первинної суті Божественного. Міст як перехід збирає перед лицем Божественних Сутностей. При цьому наявність Божественних Сутностей можна зауважити (*bedacht*) і з вдячністю прийняти (*badankt*) – коли, скажімо, на мості стоїть фігура святого – або ж не помітити, ба навіть обійти.

Міст по-своєму збирає коло себе Землю і Небо, Божественні Сутності і Смертних.

Збирання (*Versammlung*) це як каже старе німецьке слово – “*thing*”. Міст – як попередньо описане збирання чотирикутника – є річчю (*ein Ding*). Дійсно гадають, що міст передусім і насправді є лише мостом, хоч часом може виразити і щось інше. Тоді міст – як таке вираження чогось – став би символом, прикладом усього того, що ми лише що згадали. Проте справжній міст ніколи не є спочатку лише мостом, а потім якимось символом. Так само міст не є з самого початку лише символом – у тому сенсі, що виражає щось, що строго кажучи, до нього не відноситься. Якщо бути строгим, то міст ніколи не є вираженням чогось іншого. Міст є річчю і лише нею. Але чи тільки? Як річ він збирає чотирикутник.

Щоправда наше мислення віддавна занадто слабо відчуває сутність речей. У процесі розвитку європейської думки це призвело до уявлення про річ як невідомого X, що наділений певними властивостями, котрі можна спостерігати. З цієї точки зору все, що відноситься до збираючої сутності речі, звичайно ж, проявляється як додане до нього через інтерпретацію. Тим часом міст ніколи не був би самим мостом, якщо б він не був річчю.

Міст дійсно є річчю особливого роду; він збирає чотирикутник, поселяючи його у певній оселі. Однак лише те, що саме є місцем, може бути оселею для когось іншого. Існування місця не випереджує існування мосту. І дійсно, поки постане міст, є багато точок вздовж річки, котрі можуть бути чимось зайняті. Одна з них стає місцем саме завдяки мосту. Таким чином не міст постає на якомусь місці, а це місце постає завдяки мосту. Міст є річчю, збирає чотирикутник, причому збирає поселяючи його у якійсь оселі. Ця оселя визначає обшири і шляхи, котрі ми відкриваємо перед чимось, за чим признаємо простір. Таким чином речі, котрі творять місця, потім творять і простір. Старе значення слова “*Raum*” (*простір*) говорить нам, що воно називає. *Raum*, *Rum* це обшир звільнений для поселення чи табору. Простір (*Raum*) це щось визнане (*das Eingeraumte*), вільне відти доти, грекою *ρῆμα*. Межа не є тим, на чому щось закінчується; уже греки зауважили, що вона починає бути межею лише тоді, коли щось обмежує. Звідси і поняття

ogimoV, тобто межа. Простір повинен бути визнаним, взятим у свої межі. Визнаний таким чином простір завжди є призначеним, так він і твориться, тобто – збирається якимось місцем, такою річчю як, скажімо, міст. Тому простори отримують свою сутність від місць, а не від “простору”. І тоді речі, котрі як місця поселяють у якійсь оселі – забігаючи вперед – ми назвемо будівлями. Вони називаються так тому, що їх видобули на яв будуванням, котре їх приносить. Якого роду видобуванням повинно бути це будування ми побачимо лише тоді, коли попередньо розглянемо сутність речей, котрі самі по собі вимагають для свого створення будування як видобування. Ці речі є місцями, що поселяють чотирикутник у якійсь оселі, оселі, котра щоразу признає певний простір. У природі цих речей як місць лежить зв’язок місця і простору – і водночас у ній лежить і віднесеність місця до людини, котра у ньому перебуває. Тому спробуймо тепер пояснити їх природу розглянувши наступне. По-перше: як відносяться місце і простір? І по-друге: як людина відноситься до простору? Міст є певним місцем. Як ця конкретна річ він дає простір, котрий є відкритий для Землі та Неба, Божественних Сутностей і Смертних. Простір, який дає міст, має у собі різні обшари, більш-менш близькі чи віддалені від мосту. Ці обшари можна позначити як точки, котрі розділяє відстань, яку можна виміряти; відстань грекою *Stadion*, завжди існує завдяки встановленню проміжків (*eingeraumt*) бо постає завдяки встановленню відстані між точками. Простір, що таким чином утворений, є своєрідним простором. Як відстань, як *stadion*, він є тим, на що вказує нам це слово, “*stadion*” латиною, – а отже, – “*spatium*”, віддаллю (*Zwischenraum*). Таким чином близькість і віддаленість людей і речей може стати самою віддаленістю, просторовою віддаллю, яка їх розділяє. У просторі, що бачиться лише як *spatium*, міст постає лише як щось, що є у певній точці, котра завжди може бути зайнята чимось іншим чи, згідно з визначенням, замінена. Ба навіть більше, з простору баченого як віддаль можна вирізнити чисте простягання у висоту, у ширину і глибину. Те, що виривається таким чином, латиною *abstractum*, ми уявляємо як чисту суму трьох вимірів. Утворений цією сумою простір уже не визначається відстанями, він уже не є *spatium*, а лише *extensio* – протяжністю. Окрім цього у подальшому з цього простору як протяжності можна через абстрагування вивести аналітично-алгебраїчні співвідношення. Простір, що описаний цими відношеннями, дає можливість чисто математично конструювати що завгодно, що може мати довільну кількість вимірів. Цей математично кодифікований простір можна назвати “тим” простором. Але “той” простір не зв’язаний ні з якими просторами чи обширами у попередньому сенсі. У ньому ми ніколи не знайдемо місць, тобто таких речей, як міст. Радше навпаки – у творених через місця просторах завжди є простір як віддаль, а у цьому останньому, – своєю чергою, простір як чиста протяжність. *Spatium* і *extensio* дають можливість вимірювати речі та простір, котрий ті признають, вимірювати відстані, відрізки, визначати напрямки, а також маніпулювати цими вимірами. Однак у жодному з обрахунків результати вимірів не є – лише на тій основі, що їх можна загально застосувати до всього, що є протяжним – основою, що визначає природу тих просторів і місць, котрі можна вимірювати математично. Але тут ми все-таки не можемо розглянути питання, якою мірою навіть сучасну фізику сама річ змусила змодельювати просторове середовище космічного простору як єдності поля, визначеної через тіло як динамічний центр. Простори, які ми зміряємо кожен день, існують для нас завдяки місцям: основою, яка визначає природу цих місць є речі на кшталт будівель. Опираючись на ці стосунки – між місцем і просторами, просторами і простором – ми дістанемо ґрунт для наших міркувань щодо стосунків людини та простору.

Коли мова йде про людину і простір, то виглядає, що ніби людина стоїть з одного боку, а простір – з іншого. Однак простір не протистоїть людині. Він не є ні зовнішнім предметом, ні внутрішнім переживанням. Тобто ми не маємо ситуацію, коли є людина, а поза нею – простір; коли я кажу “людина”, я вже кажу про перебування у чотирикутнику при речах. Так само і тоді,

коли ми маємо відношення до речей, котрі не є у безпосередній близькості до нас, то і тут ми перебуваємо при них. Ми не уявляємо далеких речей – як нас вчать – зовнішньо, так ніби у ролі їх заміників усередині нас, у нашій голові плинуть лише уявлення про них. Коли ми – ми всі – тепер і тут думаємо про старий міст у Гайдельберзі, то думка, яка спрямована до того місця, є не лише переживанням, котре мають особи, які тут присутні. Радше природа нашого мислення про вище згаданий міст полягає у тому, що сама ця думка вже перебуває коло того далекого місця. Перебуваючи тут, ми є там, – коло мосту, а не коло змісту відтвореного нашою свідомістю. Перебуваючи тут ми навіть можемо бути набагато ближче до того мосту та того простору, котрий він визначає, ніж хтось, хто кожен день користується ним як чужим для нього переходом через річку. Простори, а разом з ними і “той” простір вже є призначені для перебування Смертних. Простори відкриваються через те, що людина починає у них проживати. Смертні є – а це значить, що коли вони мешкають, то простори є тереном їх перебування – тому, що Смертні перебувають при речах і місцях. І лише тому, що, згідно з сутністю Смертних, простори є тереном їх перебування, вони можуть їх зміряти. Але не дивлячись на те, що зміряючи простори ми рухаємось, водночас ми зовсім не полишаємо цієї нашої стоянки. Радше ми безперервно проходимо через простори і водночас перебуваємо при них, завжди перебуваємо коло ближчих чи віддаленіших місць та речей. Коли я йду до виходу з залу, я вже є там. Я взагалі не міг би йти у той бік, якщо – будучи – водночас не був би там. Я ніколи не є лише, якимось наглухо замкнутим тілом, водночас я є і там, поза собою, тобто простір є тереном мого перебування і лише завдяки цьому я можу його долати.

Смертні не втрачають своєї приналежності до чотирикутника, навіть коли “тверезіють”. Тобто, коли опритомнівши ми зосереджуємося – як то кажуть – на собі, то все одно, повертаючись до себе і віддаляючись від речей, ми зовсім не перестаємо перебувати при них. Навіть втрата зв’язку з речами, що супроводжує депресивні стани, не була б можливою, якби цей стан не залишався тим, чим він є як стан людини – тобто перебуванням при речах. Лише тією мірою, якою це перебування попередньо визначає буття людиною, речі, при котрих ми є, теж можуть нічого нам не говорити, можуть бути для нас байдужими.

Зв’язок людини з місцем і через місця з просторами полягає у проживанні. Відношення людини і простору не є чим іншим ніж проживанням помисленим у своїй сутності. Ми розглядаємо відношення місця і простору а також відношення людини і простору, і як лише ми це зробимо, то відразу ж проясниться природа речей, котрі є місцями і котрі ми називаємо будівлями.

Міст є саме такою річчю. Місце дає житло простоті Землі та Неба, Божественних Сутностей і Смертних, влаштовуючи це житло як простори. Місце признає за чотирикутником простір у двоякому сенсі. Воно допускає чотирикутник і влаштовує його. Як двояке визнання простору місце зберігає чотирикутник чи як каже слово *Hut* (охорона) є *Huis*, є його *домом* (*Haus*). Такого роду речі дають *захисток* (*behausen*) перебуванню людини. Такого роду речі є *захистками* (*Behausungen*), але вони зовсім не обов’язково повинні бути помешканнями у вужчому сенсі. Такі речі видобуває будівництво. Сутність будівництва полягає у тому, що воно відповідає роду речей, котрі видобуває. Вони є місцями, котрі дають простір. Тому будівництво – оскільки воно зводить місця – є закладанням основ простору і його спаяванням у одне ціле. З цієї причини разом із спаяванням притаманних місцям просторів у сплав будівлі як речі входить і простір як *spatium* і як *extensio*. Будівництво ніколи не формує “простору”. Ні безпосередньо, ні опосередковано. І все-таки воно – оскільки видобуває речі як місця – ближче до природи простору і родоводу “того” простору ніж будь-яка геометрія чи математика. Простота, з якою Земля і Небо, Божественні Сутності та Смертні зв’язані одні з одними, вказує йому, що робити. Саме від чотирикутника будівництво бере міру для будь-якого змірювання і вимірювання

просторів признаваних у даному випадку через місце, котре ми закладаємо. Будівлі переховують чотирикутник. Це є речі, котрі по-своєму оберігають його. Оберігати чотирикутник, рятувати Землю, погоджуватись з Небом, чекати Божественних Сутностей, відповідати сутності Смертних – це оберігання у чотирьох формах і є простою сутністю проживання. Таким чином справжні будівлі втискують проживання у його сутність і дають їй захисток.

Будувати у попередньому сенсі це те ж, що і, особливим чином, “дати мешкати”. Коли будування дійсно є таким, то це означає, що воно вже погодилося з намовою чотирикутника. Ця згода є основою будь-якого планування, котре зі свого боку дає відповідне поле діяльності для конкретних проектів. Спроба помислити будування, котре зводить будівлі, з огляду на те, що воно дає мешкати, дозволить нам краще зрозуміти, яким чином будування здійснює це видобування. Видобування як правило ми сприймаємо як певну діяльність, здійснення якої дає певний результат – наприклад готову будівлю. Видобування можна представити так: воно не є чимось невідповідним, однак воно не зачіпає сутності речі. Природа видобування (*hervorbringen*) полягає у такому введенні (*hesbringen*), котре витягує на яв (*vorbringt*). Тобто будування вводить чотирикутник у річ, у міст і вводить цю річ як певне місце, витягує його на яв, у те, що вже наявне, за котрим лише тепер, через це місце, визнається простір.

Видобування грекою – *wtcit*. У корінь цього дієслова – *tu* – входить слово *tesnh*, техніка. Для греків воно не означало ні мистецтва ні ремесла, а: дозволити чомусь – як тому чи іншому, так чи інакше – з’явитись як наявне (*das Anwesende*). Греки мислили *tesnh*, видобування, з огляду на те, що воно дозволяє чомусь з’явитись. Так помислене *tesnV* з давніх-давен ховається у тектонічному елементі архітектури. А останнім часом – ще більшою мірою – і у технічному елементі засобів громадської технізації. Однак ні з точки зору архітектури, ні з точки зору інженерного будівництва, ані у їх єдності ми все-таки не зможемо вичерпно осмислити видобування, яке будує. Так само ми не осмислили б його і тоді, коли хотіли б помислити його у сенсі первинного грецького *tescV* лише з огляду на те, що воно дозволяє чомусь проявитись – тобто вводить видобуте, як наявне, у те, що вже наявне.

Суттю будування є те, що воно дає можливість мешкати. Воно здійснюється через зведення місць з допомогою спаювання їхнього простору. Лише тоді, коли ми здатні мешкати, ми можемо будувати. Гляньмо на хвилину на якусь садибу у Шварцвальді, котру двісті років тому будувало проживання селян. Дім тут влаштувала вперта сила відкриття речей для простоти Землі та Неба, Божественних Сутностей і Смертних. Вона поставила садибу на захищеному від вітру, південному схилі гори, серед лук, неподалік від джерела. Дала їй крилатий та присадкуватий гонтовий дах, з скосами, щоб вона могла і витримати вагу снігу, і захистити хату від завірюх у довгі зимові ночі. Не забула вона і про куток із святими іконами над спільним столом, відвела освячене місце пологам та “дереву мертвих” (*Totenbaum*) – так у тих краях називають домовину – і таким чином під одним дахом визначила різним порам життя шлях для їхньої подорожі крізь час. Цю садибу збудувало ремесло, котре саме мало своє джерело у проживанні, і послугується своїми знаряддями і пристосуваннями як речами.

Тільки тоді, коли ми здатні мешкати, ми можемо будувати. Коли ми показуємо на садибу у Шварцвальді, то ми, звичайно, хочемо не того, щоб ми повернулись чи що ми ще можемо повернутись до будування таких садиб. Нам йдеться про те, щоб показати, як будувало проживання, котре було колись.

Однак проживання є основною рисою буття, що визначає те, що є Смертні. Можливо, завдяки зробленій тут спробі переосмислити проживання і будування ми зрозуміємо і те, що будування пов’язане з проживанням, і те, як воно черпає з нього свою суть. Ця спроба могла б вважатись достатньо вдалою, якщо б завдяки їй ми задумались над проживанням та будуванням, і таким чином вони стали чимось вартим того, щоб ми над ними задумались.

Однак саме мислення зв'язане з проживанням у тому самому сенсі, що і будівництво, лише інакшим чином – підтвердити це може випробуваний тут шлях мислення.

Будівництво і мислення є – у кожному випадку по-своєму – необхідні для проживання. Однак вони не є для нього достатніми, причому саме доти, доки вони, кожне зокрема, займаються власними справами, замість того, щоб слухати одне одного. А це вони можуть зробити лише тоді, коли обидва, – і мислення і будівництво – служитимуть проживанню, коли вони, залишаючись у своїх межах, знатимуть, що як одне так і друге є плодом довгого досвіду та постійної роботи. Ми намагаємося переосмислити сутність проживання. Наступним кроком на цьому шляху було б запитання: а що діється з проживанням у наш критичний час? Всюди говорять – не без підстав – про житловий голод. І не лише говорять, але щось у цій справі й роблять. Намагаються ліквідувати цей голод надаючи помешкання, нарощують темпи житлового будівництва, займаються плануванням усіх пов'язаних з цим справ. Але справжній житловий голод полягає передусім не у відсутності помешкань, хоча їх брак такий відчутний та прикрий, і навіть не дивлячись на те, що він є такою перешкодою та загрозою. Справжній житловий голод появився ще до світових війн і руйнувань, він старший і від вибуху чисельності населення на Землі та погіршення умов життя промислових робітників. Справжній житловий голод полягає у тому, що Смертні ще лише шукають втраченої сутності проживання, що вони повинні ще лише вчитись проживати. Однак як це робити, якщо бездомність людини, можливо, полягає саме у тому, що вона до цих пір зовсім не бере до уваги справжнього житлового голоду як саме такого голоду? Але тоді, якщо людина і бере до уваги свою бездомність, то воно вже не є нещастям. Відповідно осмислена і добре зафіксована у нашій пам'яті, вона є тією особливою намовою, котра кличе Смертних до проживання.

Як же ж інакше могли б Смертні відповідати цим намовам, як не тим, що з свого боку спробували б у рамках своєї частки повернути (*bringen*) проживанню його сутність? Вони повертають його (*vollbringen*), коли будують – мешкаючи і думаючи про проживання.